

vivat academia

tijdschrift van het Verbond der Vlaamse Academici

driemaandelijks

nr 97 december 1997

Inhoud

Nieuwe hefbomen voor een eigen beleid	1
In memoriam dr. Yvette STOOPS	6
Het educatief geheugen van Vlaanderen	8
Cultuur, economie en management	26
Wonder zoet voor wie haar geen geweld doet	29
V.V.A. en Internet	34
Kultuurspreiding	35

Tot uw dienst: de leden van het hoofdbestuur.

Algemeen Voorzitter:

Prof. Matthias Storme, Zuidbroek 49, 9030 Mariakerke

Algemene Ondervoorzitters:

Lic. Gwij Steel, Fort Lapin 41, 8000 Brugge

Lic. Milka Grela, Carnegielaan 47, 3500 Hasselt

Algemeen Secretaris:

Lic. Machteld Lenoir, Vlamingdam 2, 8000 Brugge

Algemeen Penningmeester:

Lic. Fernand Smets, Oostvaardijk 17, 2830 Willebroek

Bestuursleden:

Prof. Robert Vandenberghe, Kortrijksesteenweg 801, 9000 Gent

Ir. Marc Van Dongen, Bredabaan 764, 2170 Merksem

Apr. Elisabeth Verbruggen, Constant Van Goeystraat 71, 2070 Zwijndrecht

Ph. D. Rita Wardenier, Weststraat 14, 8340 Damme

Nieuwe hefboomen voor een eigen beleid

Slotrede van prof. Matthias E. Storme op het OVV-*Colloquium*
Brussel, 27 september 1997.

Waarde vrienden,

Vandaag 27 september, 167 jaar geleden, stonden op de straatmuren hier in't rond 12 W's gekalkt: "wij willen Willem weg; wil Willem wijzer worden, wij willen Willem weer". Vandaag, 167 jaar later, stellen wij vast dat Willem op vele vlakken - niet alle! - wijzer is geworden. En wij willen misschien niet precies Willem weer - daarover spreek ik me niet uit -, maar wij willen wel de middelen om een beleid te kunnen voeren zoals dat in Willem's land heden ten dage wordt gevoerd.

Wij zijn hier vandaag in het gebouw van de Vlaamse volksvertegenwoordiging. Geen enkele instelling heeft in Vlaanderen meer democratische legitimiteit dan deze instelling. En toch kan van hieruit op op sociaal, economisch en gezondheidsvlak niet het beleid worden gevoerd dat wij nodig hebben, niet het beleid waarover nochtans een behoorlijke consensus bestaat: een Vlaams tewerkstellingsbeleid, ondernemings- en fiscaal beleid, een gezondheidsbeleid. Het soevereine Vlaamse volk wordt in enkele aanpalende instellingen, in de Wetstraat, op het Koningsplein (zetel van het Arbitragehof), vleugellam gemaakt. Op dit OVV-*Colloquium* werden een aantal belangrijke ontbrekende bevoegdheden besproken, bevoegdheden op sociaal-economisch en financieel vlak. Zonder een verruiming van de deelstaatbevoegdheden, zo toonde prof. Heremans aan, zal door de nu in de financieringswet ingebouwde mechanismen onze autonomie de komende jaren voortdurend worden uitgehouden.

Dit wil niet zeggen dat alle problemen op de genoemde vlakken te wijten zijn aan een gebrek aan bevoegdheden. Wat we zelf doen, doen we niet altijd beter - al zeg ik tegen de nijdigaards die de federalisering nog steeds niet hebben verteerd en dus de splinter in het Vlaamse oog zoeken: vaak, ja meestal doen we het wel beter. Wat we zelf zouden kunnen doen, doen we niet altijd. Vlaanderen gebruikt nog niet de volheid van zijn bevoegdheden. Vlaanderen

voert vooral hier te Brussel en in de Vlaamse gordel rondom - al lang geen gordel van smaragd meer, al zijn er nog steeds pareltjes - geen voldoende krachtig beleid. Maar Vlaanderen wordt toch vooral geremd door een gebrek aan bevoegdheden, in het bijzonder te Brussel, maar in het algemeen gesproken op de eerste plaats toch op de vlakken die hier vandaag werden besproken en op dat van de sociale zekerheid.

Vlaanderen wordt geremd doordat op federaal vlak de Vlaamse meerderheid is opgegeven, zodat het beleid dat wij nodig hebben daar niet wordt gevoerd. Op de gebieden waar de Vlaamse meerderheid niet grondwettelijk is gemuilkorfd, is ze in de hele Belgische geschiedenis nog nooit uitgeoefend. Niet dat wij aan de Walen onze wil willen opleggen. Het beleid dat Vlaanderen wil is niet noodzakelijk het beleid dat in Wallonië moet worden gevoerd. Maar het is niet aanvaardbaar dat Vlaamse welvaart wordt geblokkeerd doordat op federaal vlak franstalige machten alle maatregelen blokkeren die Vlaanderen op een democratische wijze wenst door te voeren. Dat Vlaanderen en Wallonië gezamenlijk bepaalde zaken doen waarover ze het eens zijn, kan natuurlijk geen kwaad, en mag zelfs worden toegejuicht (zoals dat ook moet worden toegejuicht als het met Nederland gebeurt). Maar het is niet aanvaardbaar dat een Vlaams beleid door franstalige veto's via federale instellingen onmogelijk wordt gemaakt of in ieder geval tegengewerkt. Moet ik nog herinneren aan de veto's tegen de Vlaamse banenplannen, de vermindering van de vennootschapsbelasting, de hervorming van de erfenisrechten, de lineaire lastenverlaging, of aan de tegenwerking tegen Telenet en de Vlaamse zorgverzekering ?

Wij stellen vast dat de franstaligen in federale instellingen de franstalige belangen verdedigen, niet het algemeen belang. Wij stellen vast dat Vlamingen in federale instellingen het Vlaams belang maar al te vaak opzijshuiven voor het zagezegde algemeen belang, in feite voor welbepaalde franstalige belangen, of altans voor wat de franstalige machthebbers denken dat in hun belang is. De Achillespees van Vlaanderen dat Vlaamse beleids mensen in federale organen menen ook de Waalse belangen te moeten verdedigen, waar de anderen enkel hun eigen belangen verdedigen.

De Vlaamse Beweging zal daarom wellicht actie voeren naar de volgende verkiezingen toe. Voortgaand op een voorstel dat de voorzitter van het Ijzerbedevaartkomitee reeds heeft overgenomen op de jongste Ijzerbedevaart, willen wij de kiezer overtuigen om op federaal vlak - los van zijn keuze

op Vlaams vlak - enkel nog te kiezen voor partijen die beloven géén regering te vormen zonder een drastische overheveling van bevoegdheden en vermindering van transferten. Overheveling van de gehele gezondheidszorg en een homogene fiskale bevoegdheid ter grootte van de gehele personenbelasting naar de vier gemeenschappen (Vlaamse, Waalse, Duitse en Frans-Brusselse) zijn daarbij het minimum. Zodra de Europese muntunie beslist is, en de bestaansreden voor deze federale regering wegvalt, zullen wij de Vlaamse partijen voor hun verantwoordelijkheid plaatsen voor wat betreft fiskale autonomie, kommunautarizing gezondheidszorg, en doorschuiven van de federale overheidsschuld. Vandaag hebben wij enkele bijkomende elementen aangebracht opdat ministers niet langer zouden kunnen beweren dat ze nog steeds geen goed voorstel voor splitsing hebben gezien !

De Vlaamse Beweging plant ook acties naar de leden van die sociale organisaties die weigeren zich op te splitsen, om hen te overtuigen te kiezen voor unikommunautaire organisaties. Waar blijven immers de meeste sociale organisaties op het Vlaamse veld ? Waar blijven de vakbonden, de ziekenfondsen, de verbruikersorganisaties, de meeste werkgeversfederaties (andere dan VEV en NCMW), de andere sociale organisaties (andere dan de BGJG) ? Waar staan we wanneer een zagezegde sociale-zekerheidsspecialiste van de CVP er vooral op aandringt om de waarheid achter de cijfers in de sociale zekerheid verborgen te houden ? Als er ergens sprake kan zijn van "Pleinrees der kannunnikken", dan zijn het wel deze kannunnikken van de zuilen die de open ruimte van een democratische Vlaamse gemeenschap niet aandurven.

Op die wijze offeren zij de sociaal zwakkere in Vlaanderen op aan een ondoorzichtige transfertenpolitiek. Is de solidariteit met de machtsstructuren in franstalig België belangrijker dan die met de zwakkeren in Vlaanderen ? Uit cijfers die men ons verborgen houdt moet blijken dat van de sociaal zwakkere in Vlaanderen een solidariteit met de zwakkere in Wallonië wordt verwacht die de sterkeren in Wallonië zélf niet willen opbrengen. En hoe kan men beweren dat de sociale zekerheid Belgisch moet blijven omdat een sociaal zekerheidsstelsel een voldoende grote schaal zou moeten hebben ? Alsof het verschil tussen 6 en 10 miljoen mensen daar de doorslag zou geven. Slechts Europa, niet België, kan het niveau zijn waarop een rechtvaardige solidariteit tussen volkeren kan worden geregeld. Waarom zou Vlaanderen en Vlaanderen alleen eeuwig moeten betalen voor Wallonië, in zoveel sterkere mate dan de rest van Europa ? Zijn er geen andere streken in Europa die er nog slechter aan toe zijn en dus onze solidariteit meer verdienen ? En mag men in ruil voor solidariteit

niet op de eerste plaats respect eisen? Moeten wij ons laten uitschelden voor egoïsten door wie uit onze hand eet, maar tegelijk samenspannt in een Wallo-BruX om het Nederlands in Brussel, Vlaams-Brabant en Europa in een tweederangsrol te duwen?

Vandaag 167 jaar geleden, op enkele stappen hiervandaan, kwam een voor Vlaanderen fatale blunder tot stand. Van die historische vergissing heeft de Franse gemeenschap zijn feestdag gemaakt. Maar, zoals wij de voorbije week duidelijk hebben gehoord, deze dag is ook geen feestdag voor de Walen. Zij is het slechts voor een arrogante franstalige kaste, vooral te Brussel. Ook voor Wallonië symbolizeert deze dag een historische vergissing. Wallonië, niet de Franse gemeenschap van België, mag nog steeds op onze hulp rekenen. Wij willen geen economisch kerkhof in Wallonië; wij willen een bevoegdheidsverdracht naar Vlaanderen en Wallonië die ook Wallonië zijn waardigheid teruggeeft, op basis van eigen verantwoordelijkheid. Wij willen liever een welvarende zuiderbuur, maar wel één die onder de taalgrens blijft. En zo ook willen wij Brussel gerust een hinterland bieden. Wij gunnen de franstalige Brusselaars hun kulturele autonomie in de 19 gemeenten. Maar zij moeten het ééntalig karakter van de rest van Vlaanderen en de volledige gelijkwaardigheid van het Nederlands te Brussel aanvaarden. Met zo'n Wallonië en zo'n Frans-Brussel kan worden samengewerkt, niet met een imperialistische Franse Gemeenschap.

De Vlaamse gemeenschap is een sociale en kulturele werkelijkheid met een eigen identiteit. Niet omdat dit door predestinatie zo moest zijn, maar omdat dit nu éénmaal het produkt is van een historisch proces. Dat Vlaanderen "maar" een produkt is van een geschiedenis, die ook anders had kunnen lopen, doet niets af aan de realiteit ervan. Doordat het een historisch gegroeide werkelijkheid is, is het ook ten volle een werkelijkheid. Reële sociaal-kulturele verschillen, meer dan wat anders ook, verantwoorden een verschillend beleid, ja maken dat het zwaartepunt van het beleid in onze tijd enkel op het Vlaams niveau kan liggen. Belangrijke bevoegdheden horen ook op een lager niveau, dat van de gemeenten, of een hoger, dat van de Europese Unie. Maar het zwaartepunt van het maatschappelijk projekt dat democratie heet, regering van het volk, kan vandaag slechts op Vlaams niveau liggen. Een hoge mate van kulturele homogeniteit is een belangrijke faktor van welvaart en welzijn, zoals F. Fukuyama overtuigend heeft aangetoond (in: *Trust. The social virtues and the creation of prosperity*). Ook behoorlijk bestuur ("good government") en politiek gegrond op transparant maatschappelijk debat zijn slechts met zo'n zwaartepunt mogelijk.

De geschiedenis leert ons dat Vlaanderen zich nooit van de wereld heeft afgesloten. Voor wie onze taal eerbiedigt, is Vlaanderen steeds tolerant geweest. De Vlaamse beweging zelf is, zoals onze kultuur, maar ontstaan en tot bloei gekomen dankzij kulturele uitwisseling met het buitenland. Wie Vlaanderen afzweert uit beweerd wereld-openheid is daarom intellectueel oneerlijk. Kulturele rijkdom bestaat uit kulturele verschillen. Eerbied voor de veelheid van kulturen vereist eerbied voor de grenzen van kulturegebieden. Weigeren te erkennen dat het Vlaamse volk, zoals elk volk, recht heeft op een eigen huis, heeft niets te maken met echt multikulturalisme, maar alles met een kultureel-economische overheersing van de sterkste. De Vlaamse natievorming is een democratisch projekt, een projekt tegen kultureel en economisch imperialisme. Geef ons eindelijk de volheid van bevoegdheid om dit democratisch projekt te verwezenlijken.

Matthias E. STORME
voorzitter VVA en OVV

V.V.A.-algemeen secretariaat

Mevrouw Machteld LENOIR, algemeen secretaris
Vlamingdam 2 - 8000 BRUGGE

tel. & fax: 050/34 57 25

e-mail: vva.@unicall.be

tijdens kantooruren: telefoonbeantwoorder

Machteld Lenoir is 's avonds na 19.00 u bereikbaar

In memoriam dr. Yvette STOOPS

Als haar familie, waar zij zoveel van hield, samenkwam, als vakgenoten samenkwamen, medeleden, vrienden of kennissen, zij was erbij. Er moest veel gebeuren voor zij forfait gaf, dr. Yvette Stoops, dierbare zuster, schoon-zuster en tante, gewaardeerde vakgenote en lieve, trouwe vriendin. Vandaag staan wij hier dan ook samen zonder haar wat onwennig bijdeze urne.

Op de enkele mensen na die haar niet hebben gekend en alleen zijn gekomen uit vriendschap voor de familie, op die enkele mensen na zijn wij hier allemaal omdat Yvette voor ons iets heeft betekend en betekent.

De familie heeft haar eigen verhaal dat ze zal koesteren en doorgeven aan de kleinkinderen die net als haar nichten en neef voor Yvette zo'n bron van geluk zijn geweest.

De vakgenoten herinneren zich de geleerde neerlandica die niet alleen het Nederlands schitterend beheerste maar ook meerdere andere talen correct hanteerde. Als taalkundige slaagde zij erin met grote objectiviteit taalfeiten te beschrijven en te verklaren en zij gaf daarbij blijk van een grote eruditie en belezenheid. Om daarvan overtuigd te worden hoeft men slechts haar bekroonde dissertatie in te kijken of haar boek over het Afrikaans dat zij nog geschreven heeft toen de ziekte zich al had gemanifesteerd.

Yvette had een authentieke wetenschappelijke belangstelling voor taal, die bleef ook nadat zij professioneel niet meer met taalkunde te maken had: met evenveel belangstelling ging zij naar lezingen, nam zij deel aan colloquia.

Maar dat was niet alles. Zij was er zich terdege van bewust dat taal een belangrijke component is van cultuur, en als het ware de barometer van maatschappelijke volwassenheid. Daarom bleef het niet bij observeren en verklaren maar zette zij zich ook in voor de verspreiding van het Algemeen Nederlands. Jarenlang heeft zij verschillende functies vervuld bij de VAN, zowel in de Antwerpse afdeling als in het hoofdbestuur, jarenlang heeft zij belangeloos de lastige taak van redactiesecretaris vervuld. Opmerkelijk is daarbij dat zij, net als een aantal andere grote ijverars voor het ABN, de liefde voor de standaardtaal combineerde met die voor de dialecten, en meer bepaald voor het dialect van Antwerpen dat haar ook wetenschappelijk zeer interesseerde. Maar het engagement van deze rustig Vlaamsgezinde vrouw reikte verder dan het gebied van de taal, en dat verklaart haar inzet voor het Verbond der Vlaamse Academics in Antwerpen.

De activiteiten van mensen zijn dikwijls het resultaat van verschillende soms ongelijksoortige motieven. Zo is de inzet van Yvette Stoops zeker te verklaren

door haar overtuiging maar ongetwijfeld ook haar grote behoefte aan samen-zijn met andere mensen, aan gezelligheid en vriendschap.

Hoewel zij altijd enige reserve in acht nam en een bepaalde grens van intimiteit moeilijk overschreden kon worden, toch is zij een onvergetelijke vriendin geweest: trouw, zeer eenvoudig, dankbaar, eerlijk en nog veel meer. Zo had zij wel haar eigen christelijke overtuiging maar die belette haar niet om andersdenkenden als totaal gelijkwaardig en met respect te benaderen. Religieus of ander fanatisme was haar vreemd.

Yvette kon troosten, wenen met de wenenden en gelukkig zijn, vieren - dat deed zij bijzonder graag - met wie succes had. Ik heb haar nooit jaloers geweten, integendeel, ook niet op de mensen die bereikten wat ook zij had aangekund maar wellicht als gevolg een jarenlange verblijf in het buitenland niet heeft gekregen. En daarmee zijn wij bij een ander aspect van haar persoonlijkheid beland: haar moed. Toen wijlen professor Pée haar voorstelde lector Nederlands te worden in Zuid-Afrika, heeft zij niet lang gearzeld. Vele jaren heeft zij daar gewerkt, daar een proefschrift gemaakt, een inlandse taal gestudeerd, alleen rondgereisd. Na haar terugkeer is zij opnieuw begonnen als lerares aan het lyceum, ook daar was moed voor nodig, en heeft zij daarbij gesteund door haar familie, voor moeder gezorgd.

Dan is de ziekte gekomen, zij heeft er zich met alle geweld tegen verzet, tot het einde toe.

Yvette Stoops was er zich ten volle van bewust dat ook zij een onvolmaakt wezen was, net als wij allemaal. Zij wist bijvoorbeeld dat zij nogal eigengereid kon zijn, altijd het stuur in handen wilde houden, letterlijk van het ietwat frivol ogende autootje waarmee ze laatste jaren reed maar ook figuurlijk. Ook zij had haar gebreken maar kijk, zie hoe zij heeft geogst wat zij gezaaid had, hoezeer zij in haar strijd tegen de ziekte met bezorgdheid en liefde is omringd tot het einde. Ook daaruit blijkt wat zij in dit leven is geweest.

Wij staan hier zonder haar, zij is overgestoken naar de andere oever. Wij buigen het hoofd, weer eens zonder te begrijpen maar dankbaar dat wij Yvette Stoops op onze levensweg hebben mogen ontmoeten.

Zij moge nu rusten in vrede.

Stijn en Susanne Verrept-Heremans

Het educatief geheugen van Vlaanderen Repertoriëren in dienst van een nieuwerwetse onderwijsge- schiedenis

Karl Catteeuw, Marc Depaepe & Frank Simon

'One of the main tasks of the history of education should be to reconstruct the way to 'culture' (in the broad sense of the word), the way we manage to obtain a group identity with a proper group memory.'

(W. Frijhoff)¹

1. Een nieuwerwetse geschiedschrijving

In juni 1996 zorgde de publicatie van het boek 'Les grands mythes de l'histoire de Belgique, de Flandre et de Wallonie', onder redactie van Anne Morelli voor enige opschudding². Die bundel veroorzaakte controverse omdat daarin door diverse auteurs allerhande mythes uit de Belgische, Vlaamse en Waalse geschiedenis van hun valse romantiek werden ontdaan. Daardoor kwamen die onderzoekers in aanvaring met politieke en nationalistische belangengroepen die een geromantiseerde lezing van het verleden sterk toejuichen. Nochtans is Morellis boek en meer bepaald haar inleiding evenmin vrij te spreken van een zekere mythologisering. Bij haar leeft met name nog de aanname dat een objectieve, ideologisch neutrale geschiedschrijving haalbaar is³ - een idee die ons inziens in methodologisch opzicht als achterhaald moet worden gekwalificeerd⁴. Toch was het gebruik van nieuwe bronnen in Morelli's werk erg vernieuwend. In plaats van uit te gaan van de traditionele historische literatuur, werden de wortels van de gecontesteerde mythen uit het 'volkseigen' verleden gezocht in meer alledaags en tot nu toe quasi onontgonnen bronnenmateriaal, zoals bijvoorbeeld de leerboeken.

Dergelijke poging tot historische beeldstormerij treft men recentelijk ook elders in de Vlaamse historiografie aan. Een schoolvoorbeeld daarvan lijkt de ontluistering te zijn van de mythe van de Kortrijkse Guldensporenslag. Volgens Jo Tollebeek werd deze vanuit het laat 19de-eeuws romanticisme aangegrepen om de Vlaamse, c.q. zelfs Belgische volksaard in de verf te zetten⁵. Ook hier is de beeldvorming in romans en leerboeken, op wier moraliserende conclusies Karel De Clerck eerder al had geattendeerd⁶, uitermate verhelde-

rend. Dat de aantasting van het 'waarheidsgehalte' van alom verkondigde historische 'feiten' - die overigens tot op de dag van nu worden onderwezen - een emotioneel sterk geladen zaak is, ondervond onlangs ook Marc Reynebeau, die de nationalistische geschiedschrijving van de Vlaamse beweging aanpakte⁷. Reynebeau kreeg daarbij, net als Morelli, veel tegenwind van groepen die de kennelijk diep in het collectief geheugen gegrifde interpretatie van het Vlaamse verleden niet wensen te betwisten.

Publicaties als deze van Morelli, Tollebeek en Reynebeau sluiten aan bij de nieuwerwetse pogingen in de cultuurgeschiedenis om de 'mentale ruimte', de denkstructuren en handelingspatronen van de man in de straat aan het licht te brengen. In hoeverre ze daardoor nieuwe mythes creëren laten we hier verder buiten beschouwing. Duidelijk is wel dat de op school opgedane 'wijsheid' in dit verband een niet te onderschatten rol heeft gespeeld. Zowel de dapperheid die *Caesar* de Oude Belgen toedichtte, als de terreur van de Spaanse Inquisitie en de vastberadenheid van de ridder-koning Albert I zijn opvattingen, die de kern van het verborgen leerplan 'vaderlandse geschiedenis' raken en die sedert het eind van de negentiende eeuw over verschillende generaties scholieren rijkelijk werden uitgestrooid. Daarvan getuigen nu nog de vele leerboeken en wandplaten, waarvoor de historische pedagogiek zich in het kader van de studie van het educatieve geheugen - of beter gezegd van de educatieve geheugens van de massa⁸ - is gaan interesseren.

2. Naar een genealogie van de pedagogische mentaliteit

De nieuwe richting die de geschiedschrijving van onderwijs en opvoeding is ingeslagen, hebben wij getypeerd als een 'genealogie van de mentaliteit'⁹. Met dat laatste begrip wordt de verknoping met de ruimere 'mentaliteitsgeschiedenis' aangegeven, terwijl 'genealogie' in de zin van Nietzsche en Foucault naar het 'ontmaskerende' karakter van de geschiedschrijving verwijst. De term '(pedagogische) mentaliteit' gebruiken wij om de relatief onbewuste denk-, gevoelswijzen en handelingspatronen te bestuderen die zich gedurende een langere periode en over bepaalde groepen en klassen heen hebben gevormd¹⁰ en die inzake opvoeding en onderwijs als neerslag gelden van leidinggevende pedagogische theorieën en ideeën¹¹.

Sleutelbegrip binnen die genealogie van de pedagogische mentaliteit is de notie '*discours*' ('vertoog'), waarmee vooral Foucault heeft willen aantonen hoezeer 'waarheid' en 'wetenschappelijke kennis' in een sociaal-historisch en cultureel kader zijn ingebed¹². Elke samenleving, elke cultuur bezit volgens Foucault¹³ haar eigen regime en politiek van 'waarheid': ze duidt types aan van

vertogen die als 'waar' moeten worden beschouwd; ze brengt mechanismen en instanties op gang om 'ware' beweringen van 'onware' te onderscheiden; ze brengt middelen aan om beide (resp. positief en negatief) te sanctioneren; ze stelt procedures op en vindt technieken uit om 'waarheid' te verwerven en kent daaraan 'waarde' toe, terwijl ze status verleent aan zij die belast zijn met het verkondigen van de 'waarheid'. Geschiedenis van menselijke kennis en van wetenschap komt voor Foucault dan ook in ruime mate neer op het ontrafelen van die vaak verborgen machtsmechanismen. Het is de 'geduldige reconstructie van vertogen over vertogen'¹⁴, iets waarvoor de historische pedagogiek een toepassingsgebied bij uitstek lijkt¹⁵.

Welwetende dat zijn verhaal over het pedagogische verleden ooit zelf als achterhaald en voorbijgestreefd zal worden aangezien, moet de opvoedings-historicus willens nillens op zoek gaan naar de opvoedingsvertogen van vorige generaties en naar de vaak verborgen maatschappelijke krachten en machten die vorm hebben gegeven aan de retoriek, de legende- en mythevorming binnen opvoeding en onderwijs. Zijn nooit beëindigde (re-)constructie van het opvoedingsverleden, de-construeert, de-mythologiseert en ont-luistert aldus de grote, vaak heldhaftige verhalen uit het pedagogische discours, die overigens in de historische pedagogiek zelf opgang hebben gemaakt. Ze toont aan dat onze voorgangers, slechts mensen waren van vlees en bloed, wier opvattingen, strevingen en gedragingen niet op buiten- en bovenhistorische waarheid aanspraak konden maken en maakt ons bewust dat ook wij door onze geworpendheid in het hier en nu niet veel meer kunnen dan zelf ons 'perspectivistisch' verhaal te vertellen over de geschiedenis. In die zin vormt zij, zoals kannunik Nauwelaerts jaren geleden al heeft gesteld¹⁶, een les in bescheidenheid en kan zij ons, zoals Morelli dat graag wenst, hooguit waarschuwen voor nieuwe mythen in opbouw.

3. Cultuur en opvoeding

Uit het bovenstaande moge al voldoende blijken dat cultuur en opvoeding onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Toch vallen zij niet noodzakelijk samen. Willem Frijhoff beschreef beide noties als twee zijden van eenzelfde realiteit, waarbij opvoeding het instrument van cultuur is en cultuur het doel van opvoeding vormt¹⁷. Hij vat daarbij cultuur niet als een statisch geheel van kennis, symbolen en waarden op, maar als een dynamisch proces, een continue stroom van menselijk gedrag, ideeën en betekenissen. Essentieel is de aanwezigheid van menselijke activiteit. Alle cultuur is in wezen een vorm van overdracht tussen mensen of groepen; cultuur is vooral communicatie.

Opvoeding is meer dan louter een cultuurfenomeen, maar een instrument om cultuur mee te communiceren.

Die cultuuroverdracht door opvoeding gebeurt niet volgens een reducerend *top-down*-model, maar is waarschijnlijk beter te begrijpen vanuit de acculturatie-hypothese. James Scott gebruikte daarvoor de bekende metafoer van *hidden transcripts* ('verborgen transcripties') die onder collectieve gedragspatronen liggen¹⁸. Daarbij wordt benadrukt dat het beschikbare historisch bronnenmateriaal niet alle cultuur beschrijft, maar dat het verborgen betekenissen, omgekeerde beelden en onbedoelde gevolgen verzwijgt voor historici. Die aspecten van cultuur ontsnappen immers aan 'officiële' registratie door de schrijvende elite en werden daarom verwaarloosd bij historische analyses. Archief- en documentatiecentra geven op die manier vooral weer hoe de maatschappelijke dominante groepen hun cultuur beleefden en wensten te bewaren. Aangezien de cultuur zoals die dominante groepen haar zagen, niet volgens een *top-down*-model werd gecommuniceerd, is er sprake van een verschil tussen vooropgestelde doelen in opvoeding en de realisaties ervan. Daarom, maar ook omwille van methodologische beperkingen, werden in historisch-pedagogische studies veeleer het onderwijsbeleid, wetenschappelijke idealen en (politieke) onderwijsideologieën als studieobject geprefereerd, in de plaats van sociale en culturele klasrealiteiten¹⁹. Dagdagelijkse opvoedingsrelaties en -processen vielen tot voor kort buiten het gezichtsveld van de historische pedagogiek.

Eén van de mogelijkheden om dat hiaat op te heffen, is het gebruik van schoolmateriaal als historische bron, waarmee buitenlandse onderzoekers reeds een zekere ervaring hebben opgebouwd. Leermiddelen zijn culturele artefacten bestemd voor een welbepaald publiek. Zij hadden een duidelijke cognitieve functie en waren uitdrukkelijk bestemd voor pedagogisch gebruik, als middel om cultuurelementen over te dragen. Daarmee wordt ook meteen de beperking aangegeven voor het historisch-analytisch gebruik ervan: zij geven de mentale ruimte aan die de auteurs wensten over te dragen aan de gebruikers van hun boeken, niet welke effecten de boeken hadden, indien zij al enig effect kenden. Zo toont bijvoorbeeld een leerboek geschiedenis wel hoe de auteurs wensten dat geschiedenis werd begrepen door de leerlingen, maar kan het niets bijbrengen over de eigenlijke geschiedkundige geletterdheid van diezelfde leerlingen, laat staan hoe zij die geletterdheid beleefden. De informerende rol van het leerboek en van ander klasmateriaal, hoe interessant en onthullend ook, is daarom beperkt tot het studiedomein van nagestreefde pedagogische patronen²⁰. Niettemin kan er, door een genuanceerde lezing van die bronnen ook worden onderzocht hoe opvoeding in de klaspraktijk vorm kreeg²¹.

4. Educatieve geheugens

Om dat paradigmatische en methodologische obstakel in de historische pedagogiek te overwinnen, zijn er verscheidene oplossingen mogelijk, maar de meest eenvoudige is wel de introductie van het concept 'geheugen'. Sinds mensenheugenis wordt het geheugen gehanteerd als belangrijk hulpmiddel bij cultuuroverdracht, vooral op het vlak van mondelinge uitwisselingen. Recent is het begrip hernomen, omdat het de dynamische aspecten van het culturele transmissieproces goed benadrukt. Geheugen is immers verleden in actie. Het benadrukt beter de selectie-, vergeet- en verdringingsprocessen die aan de betekenisgeving voorafgaan. Het begrip werd ongeveer gelijktijdig en onafhankelijk van elkaar ontwikkeld door de Britse psycholoog Sir Frederic Bartlett (1932) en de Franse socioloog Maurice Halbwachs (1925). Beiden definieerden geheugen als een sociaal proces, waarbij elke persoonlijke herinnering werkt aan de hand van mnemonische structuren die worden gedeeld met anderen: basale noties van tijd, plaats en sociale orde. Alleen dankzij die gedeelde culturele referentiepunten wordt een herinnering herkenbaar. Dat gemeenschappelijke mentale kader is het 'collectief geheugen', het noodzakelijke referentiekader voor elke geheugenactiviteit²². Onderwijs is één van de belangrijkste factoren die dat 'collectief geheugen' helpen vormen. Daarom is het interessant om de invloeden en mechanismen van onderwijs na te gaan door de 'geheugens' van leerlingen te onderzoeken. Zo'n geheugen manifesteert zich niet enkel in rituelen, maar vooral in 'belichaamd geheugen', geheugen vertaald in gedrag, zoals de manier waarop we redeneren, iets evalueren, hoe we oplossingen bedenken, enzovoort. Op die wijze zijn 'educatieve geheugens' (of de herinneringen uit het onderwijs) niet enkel een middel, maar ook het resultaat van een cultuurtransmissie. Het onderzoeken van het 'educatieve geheugen' van een generatie zal daarom uiteindelijk ook leiden naar de mentale structuren die het denken en handelen van die groep in sterke mate hebben gedefinieerd.

Er zijn volgens Frijhoff twee belangrijke redenen waarom educatieve geheugens het onderzoeken waard zijn. Ten eerste is de rol van opvoeding in iemands persoonlijk leven steeds beperkt tot de elementen die uit die opvoeding werden ontvangen en onthouden, zij het op een intellectuele, emotionele wijze of dan wel in het gedrag. Daarbij worden niet enkel de processen bestudeerd die zorgden voor de herinnering van bepaalde aspecten uit de opvoeding, maar dient er ook oog te zijn voor de onderdrukking of het vergeten van de andere elementen uit het geheugen. De tweede reden om educatieve geheugens te onderzoeken is van epistemologische aard. Het 'educatief geheugen' vormt een kernelement van elke geschiedenis van opvoeding. Er

bestaat immers geen verleden van opvoeding en onderwijs, als die cultuurtransmissies niet worden onthouden.

5. De 'grammar of schooling'

Een interessante denkpiste binnen de historische pedagogiek werd ontwikkeld door de Amerikaanse onderwijshistoricus Larry Cuban, met diens concept '*grammar of schooling*'²³. Met die term wordt aangegeven hoe er achter het geheel van schoolse activiteiten en methodieken een reeks basisregels schuilt, die de kernelementen van schools onderwijs bevatten. Als voorbeelden van die ongeschreven, maar onaantastbare regels van het onderwijs haalt Cuban aan: het jaarklassensysteem, de classificatie van leerlingen naar prestatieniveau, het opdelen van kennis in vakken, het belonen met een certificaat of diploma. Ondanks alle vernieuwings- of hervormingsbewegingen, zowel door algemene onderwijswetgeving als in speciale onderwijsprojecten, overleefde de kern van die '*grammar of schooling*' in de dagdagelijkse schoolpraktijk en slaagde ze er zelfs vaak in om vernieuwing teniet te doen. De manier waarop werd lesgegeven bleef volgens Cuban de laatste eeuw dan ook grotendeels onaangeroerd. Zoals gezegd bleef net dat micro-niveau van het onderwijs grotendeels braakliggend terrein in de historische pedagogiek. Enkel een studie van pedagogische realiteiten in de klas kan, mede op basis van eigentijdse inzichten in de pedagogische theorievorming, een '*grammar of schooling*' aan het licht brengen. Niettemin blijft hier een methodologisch probleem van eerste orde bestaan: de schoolrealiteiten, die de basisprincipes van onderwijs ('*grammar of schooling*') bevatten, zijn slechts te bestuderen via indirecte bronnen, zoals het schoolmateriaal uit vroeger tijden.

6. Onderzoek van schoolmateriaal

Hoewel Frijhoff bij de studie van educatieve geheugens het gebruik van mondelinge getuigenissen, ego-documenten en ooggetuigenverslagen preferert, hebben wij voor ons project een gedeeltelijk andere weg gekozen. Immers, het door Frijhoff geprezen bronnenmateriaal is voor Vlaanderen erg schaars, zelfs wat de meeste recente tijden betreft. Rekening houdend met de eerder vermelde beperkingen, opteerden wij voor leerboeken en visuele wandplaten als bron voor de pedagogische geschiedschrijving²⁴. We werden evenwel onmiddellijk met een ander probleem geconfronteerd: deze bronnen zijn in Vlaanderen niet goed geïnventariseerd. In tegenstelling tot bijvoorbeeld

pedagogische tijdschriften²⁵, onderwijsstatistieken²⁶ of andere gedrukte bronnen over onderwijs²⁷, die sedert de jaren zeventig vanuit een Leuvens-Gents samenwerkingsverband werden gerepertorieerd, bestaan er tot op heden geen overzichten van leerboeken, didactische wandplaten of ander pedagogisch materiaal.

Voortbouwend op die vruchtbare samenwerking - de historisch-pedagogische onderzoekscentra van Leuven en Gent hebben sedert 1985 al een belangrijk deel van hun leerboekverzameling in de on-line catalogoog DOBIS-LIBIS gebracht²⁸ - werd in 1990 het plan opgevat om ook voor leerboeken en wandplaten een repertorium op te stellen. In 1996 kreeg die idee verder gestalte en resulteerde in het onderzoeksproject 'Educatief Geheugen Vlaanderen', dat in het kader van het Impulsprogramma in de humane wetenschappen door de Vlaamse Gemeenschap werd gehonoreerd. Drie voltijdse medewerkers zullen gedurende drie jaar werken aan de bewaring, ontsluiting en valorisatie van onderwijshistorisch bronnenmateriaal door de ontwikkeling van onderzoeksinstrumenten. Het project belicht vooral leerboeken en wandplaten, gezien het grote tekort aan onderzoek gebaseerd op die bronnen in vergelijking met de ons omringende landen²⁹. Bovendien schuilt er een enorme hoeveelheid onontgonnen informatie in die bronnen, die om ontsluiting vraagt.

Vandaar dat er wordt uitgegaan van het principe om een zo compleet mogelijk overzicht te bieden van de behandelde periode, los van de bestaande collecties, die slechts een al te fragmentair beeld opleveren. Een eerste stap bestaat dan ook uit het puren van beschrijvingen van leerboeken en wandplaten uit bibliografische bronnen, eerst algemene, later ook gespecialiseerde en regionale bibliografieën. Pas in een tweede fase zal die informatie worden aangevuld met een beperkte inhoudsanalyse van exemplaren bewaard in verscheidene bibliotheken en archiefcentra. De repertoria die zo tot stand zullen komen, beogen een integratie met andere databanken. Ze zijn geconcipieerd als werkinstrument voor meerdere toepassingen. Vandaar dat als ultiem eindproduct aan een bibliografie met CD-rom wordt gedacht, die de mogelijkheid biedt verschillende zoekingen, -indexen en statistische telmethoden te hanteren.

Naast afstemming van repertoriumtechnieken voor verschillende soorten bronnen (brochures, leerplannen, opvoedkundige monografieën, statistieken, tijdschriften, meubilair, ego-documenten, leerboeken, enzovoort), streeft dit eindproduct ook naar aanknopingspunten met het internationale onderzoek. Gelet op de centrale ligging van Vlaanderen op het kruispunt van de Europese culturen wil het ook in die zin innoverend zijn en aan de spits staan van het internationale leerboek- en wandplatenonderzoek.

7. Leerboeken (uitgegeven in België in 1830-1914)

Leerboeken bestaan in allerlei vormen. Bovendien worden ze op allerlei manieren gehanteerd, zodat het vaak niet duidelijk is wat precies een leerboek is. Sommige boeken werden speciaal geschreven voor het onderwijs, anderen werden herschreven of heruitgegeven voor schoolgebruik, nog andere publicaties werden gebruikt in schoolbibliotheken maar niet in klassen, soms werden zelfs boeken intensief gehanteerd in klassen, hoewel zij daar niet expliciet voor waren bestemd. De definitie van een leerboek ligt daarom niet voor de hand³⁰ en ook in andere taalgebieden stoot de afbakening van het leerboek op problemen³¹. Daarenboven zorgt ook de benaming vaak voor verwarring: leerboek of schoolboek, 'livre élémentaire', 'livre scolaire' of 'manuel scolaire'³², 'schoolbook' of 'textbook'. Soms slaan die termen op dezelfde realiteit, soms willen ze ook genuanceerde onderscheiden ter sprake brengen. In navolging van Choppin wordt een leerboek door ons gedefinieerd als een gebonden publicatie die expliciet de vermelding draagt dat zij bestemd is voor gebruik in het onderwijs, in één of meerdere disciplines en binnen het kader van een schoolse instelling. De expliciete schoolse bestemming van een boek moet echter vaak worden afgeleid uit de studie van bewaard gebleven exemplaren in plaats van louter uit de titel of algemene vermeldingen in bibliografieën. Daarom zullen in de eerste fase ook heel wat 'vermoedelijke' leerboeken worden opgenomen, hoewel die opname in het repertorium principieel aanvechtbaar is. Pas wanneer bewaarde specimina zullen worden bestudeerd, kan de didactische bestemming van elk boek ten volle duidelijk worden en als selectie criterium worden gehanteerd. Op die wijze hopen we bibliografische informatie te kunnen recuperen die anders achterwege zou worden gelaten. Kindertoneelstukken, catechismi en leesboeken voor de jeugd nemen we bijvoorbeeld onder voorbehoud op. Voorts verstaan we onder schoolse bestemming ook het voorschools niveau en de hogere opleidingen, die meestal buiten het klassieke leerboekonderzoek vallen. Gelet op de diversiteit en de specialisatiegraad van de handboeken voor opleidingen van universitair niveau, hebben we die laatste categorie evenwel buiten beschouwing gelaten.

Bij de keuze van een databank bleek het oorspronkelijke plan, om gebruik te maken van de Vlaamse universitaire netwerkcatalogus DOBIS-LIBIS, praktisch niet langer haalbaar. De enige standaard op het vlak van historische leerboeken, het Franse systeem *Emmanuelle*³³, bleek ook niet te voldoen aan onze verwachtingen, voornamelijk door zijn al te idiosyncratisch karakter en te lage gebruiksvriendelijkheid. Het systeem kreeg navolging in Spaanstalige landen onder de naam *Proyecto Manes*³⁴, maar vertoont ook daar dezelfde tekorten. Daarom werd gekozen voor een tijdelijke oplossing in de vorm van

een *ProCite*-databank, die op maat werd aangepast. Die bibliografische databank laat toevoer uit andere datasystemen toe, is op eenvoudige wijze aan te passen en laat bovendien gegevensuitvoer naar andere dataprogramma's toe. Overigens gaat het hier wel degelijk om een gebruiksvriendelijk programma dat voldoende zoekmogelijkheden en informatie biedt.

De informatie die bij de inventarisatie wordt opgenomen, laat zich in drie soorten onderverdelen. In de eerste plaats is er de letterlijke informatie van de titelpagina of uit een bibliografische bron, met strikt behoud van de gebruikte spelling, taal en interpunctie³⁵. Op de tweede plaats zullen we trefwoorden toekennen die een gestandaardiseerde zoekmogelijkheid mogelijk maken³⁶. Om die descriptieve zoektermen zo adequaat mogelijk te kunnen kiezen, stellen we daarom eerst een overzicht op van alle mogelijke standaardtermen en de criteria om die toe te wijzen. Dat vademecum komt tot stand in samenwerking met de andere historische schoolcollecties in Vlaanderen. Een beperkte inhoudsanalyse van nog bestaande exemplaren moet daarbij telkens duidelijk maken welke trefwoorden van toepassing zijn. Tenslotte wordt ook exemplaarinformatie opgenomen, die aangeeft waar exemplaren kunnen worden teruggevonden, welke lokale signatuurcode zij dragen en in welke bibliografische bronnen zij werden vermeld³⁷. Op die wijze wordt vermeden dat toekomstige onderzoekers ons werk gedeeltelijk weer moeten overdoen.

8. Wandplaten (vanaf 1830 gebruikt in België)

Hoewel in grote lijnen dezelfde procedure wordt gevolgd bij het opstellen van een overzicht van de wandplaten, zijn er toch enkele verschillen, veroorzaakt door de bijzondere aard van dat didactisch materiaal. In de eerste plaats bestaan er minder bibliografische bronnen over wandplaten, zodat het overzicht meer zal weg hebben van een inventarisatie van alle Belgische (voornamelijk Vlaamse) collecties. In tweede instantie is de precieze datering van wandplaten niet gemakkelijk, waardoor er moeilijk een vaste eindcesuur kan worden gehanteerd. Ten derde werden er veel buitenlandse wandplaten voor gebruik in het Belgische onderwijs geïmporteerd, zodat het productiecriterium beter wordt vervangen door het gebruikscriterium. Tenslotte is het aangewezen om naast een schriftelijke beschrijving ook een afbeelding van de wandplaten in het repertorium op te nemen. Zulks komt trouwens ten goede aan de conservering, want de wandplaten - meestal in bedenkelijke staat - hoeven dan niet voor elk individueel onderzoek uit de opslagplaatsen te worden gehaald. Het enige datasysteem in Europa dat speciaal ontworpen is om wandplaten te catalogiseren, heet *'i-Modules Schoolmuseum'* en werd ontwikkeld in het

Nederlandse Nationaal Schoolmuseum te Rotterdam. Het programma is ontworpen met het oog op integratie met databanken met andere soorten historisch bronnenmateriaal.

Evenals bij de leerboekenbibliografie zullen in het wandplatenrepertorium drie soorten informatie worden geregistreerd. De precieze catalogiseringsprocedure moet evenwel nog worden uitgewerkt, in overleg met alle andere Vlaamse onderwijsmusea en -collecties. Volgens plan moet het geheel in 1999 uitmonden in de publicatie van een repertorium met CD-rom en een overzichtstentoonstelling. Van het leerboekenrepertorium wordt op het einde van 1997 reeds een tussentijdse publicatie verwacht, terwijl in de augustus 1998 een eerste wandplatententoonstelling wordt opgezet in Kortrijk, ter gelegenheid van het 20ste ISCHE-congres³⁸.

Dankzij de exhaustieve beschrijving van dat soort materiaal moet het mogelijk worden om een nieuwerwetse historische pedagogiek, of, zo je wil, pedagogische mentaliteitsgeschiedenis van de Belgische, *c.q.* Vlaamse opvoeding en onderwijs voor te bereiden. Met het oog op de reconstructie van de mentale structuren die in pedagogische relaties werden opgebouwd, zijn leerboeken, wandplaten en andere artefacten van de schoolse situatie onmisbare elementen. Door een 'tweede lezing' van dat schoolmateriaal komt voor een toekomstige generatie van onderzoekers, anderhalve eeuw schoolrealiteit in Vlaanderen weer binnen het bereik. Overigens zijn tentoonstellingen en musea niet enkel stapelplaatsen voor een nieuwerwetse pedagogische mentaliteitsgeschiedenis, zij kunnen ook via indirecte motivatie de onderzoekers helpen leveren voor die essentiële bijdrage tot onze cultuurgeschiedenis.

9. Onderwijsmusea: exponenten van de maatschappelijke bekommernis voor het onderwijsverleden

In het vierde kwartaal van de 19de eeuw ontstond er in West-Europa een sterke interesse bij de overheid om documentatiecentra over onderwijs en onderwijskunde aan te leggen. De nationale of stedelijke 'schoolmusea' die daaruit ontstonden, hadden als voornaamste oogmerk het ondersteunen van de toenmalige onderwijspraktijk, door het ter beschikking stellen van een ruime collectie 'vernieuwende' leermiddelen aan onderwijzers. In tegenstelling tot wat de naam deed vermoeden, waren de school-'musea' dus niet ontstaan uit de verzameling en tentoonstelling van historische curiosa of bezienswaardigheden, maar richtten zij zich op de toenmalige didactische hulpmiddelen. Zij hadden een functie die vergelijkbaar is met de hedendaagse beurzen voor didactisch materiaal, zij het met een meer permanent karakter en sterk

geruggesteund door de overheid. De reden voor die overheidssteun was de opvatting dat de promotie van nieuwere (lees: betere) onderwijstechnieken het nationaal onderwijs zou verbeteren. Daardoor kwam in de 19de-eeuwse schoolmusea een sterke nadruk te liggen op de verzameling van eigentijdse aanschouwingsmiddelen, vooral voor de natuurwetenschappen, hoewel ook meer algemene onderwerpen aan bod kwamen. Enkele schoolmusea slaagden erin om haast complete collecties leerboeken en wandplaten samen te stellen. In België werd in 1882 bij Koninklijk Besluit een *Nationaal Schoolmuseum* opgericht in Brussel, waarbij de toenmalige liberale regering, vanuit het optimistische geloof in de emancipatorische effecten van het onderwijs, zich aansloot bij het voorbeeld van tal van andere landen³⁹.

In de jaren '30 slonk de belangstelling voor die schoolmusea, vermoedelijk mede onder invloed van de onderwijskundige vernieuwing, die onvoldoende werd gereflecteerd in de werking van de musea. Geplaagd door een gebrek aan belangstelling, zowel van onderwijspractici als van het nationale beleid, werden de meeste gesloten, met als gevolg dat meerdere waardevolle collecties verloren gingen⁴⁰. In het *Nationaal Schoolmuseum* te Brussel werd in de loop van de jaren '30 nog getracht de koers te heroriënteren naar meer dienstverlening, door het stimuleren van schoolreizen, het uitlenen van materialen en boeken en het organiseren van studiedagen. Ook ontstonden er steeds meer kleinere musea binnen scholen of stedelijke musea, die zelf de uitlening van didactisch materiaal ter harte namen, waardoor de behoefte aan één centraal instituut voor moderne leermiddelen afnam. Verheyen omschreef de doelstellingen van die kleinere schoolmusea als volgt: "het aanleggen van bruikbare verzamelingen aanschouwingsmateriaal, (...) het instellen van centrale lessen voor de leerlingen gegeven door gespecialiseerde leerkrachten en (...) het instellen van centrale lessen voor onderwijzers⁴¹". In 1939 sloot het Belgische *Nationaal Schoolmuseum* zijn deuren, na jarenlange verwaarlozing en langzame bureaucratisering⁴². De restanten van de collectie blijven tot vandaag bewaard in erg ongunstige omstandigheden⁴³. De voormalige bibliotheek van het ministerie van nationale opvoeding en onderwijs viel op gelijkaardige wijze ten prooi aan verwaarlozing⁴⁴.

Pas rond het einde van de jaren '70 van deze eeuw ontstond er op internationale schaal een hernieuwde belangstelling voor historische verzamelingen schoolmateriaal⁴⁵. In tegenstelling tot haar 19de-eeuwse voorlopers is de nieuwe generatie schoolmusea expliciet gericht op de bewaring en tentoonstelling van het gebruikte, oude materialen uit scholen en beklemtonen zij het historische karakter van hun collecties. Het gaat vaak om sterk lokale en particuliere initiatieven, vaak van mensen die zelf in het onderwijs actief zijn geweest. De voornaamste motivatie voor die kleine en middelgrote verzame-

lingen en tentoonstellingen is de bekommernis voor het onderwijspatrimonium.

Ter verklaring van de 'boom' van onderwijsmusea in de jaren '70 wijst de Duitse onderwijshistorica Ulla Nitsch op ingrijpende onderwijsvernieuwingen die op dat ogenblik plaatsvonden, waarbij zich een snelle evolutie in didactische technieken manifesteerde die uiteraard de veroudering van heel wat schoolmateriaal in de hand werkte⁴⁶. Daarenboven veroorzaakte de schaalvergroting van het onderwijs de leegstand van schoolgebouwen, terwijl de bestaande historisch-culturele centra (o.a. volksmusea, heemkundige kringen) weinig belangstelling voor overbodig geworden schoolmateriaal toonden, aangezien zij zelf aan een kritische herbezinning toe waren⁴⁷.

Het feit dat de overheid aanvankelijk geen interesse toonde voor de onderwijsmusea nieuwe stijl, maakte dat de beweging erg versnipperd was⁴⁸ en door een zeker amateurisme werd gekenmerkt. Ze draaide trouwens goeddeels op enthousiaste vrijwilligers. Om het gebrek aan een professionele aanpak te verhelpen, werd in 1984 een internationale bijeenkomst gepland van -vooral Duitstalige- schoolmusea in Michelstetten (Oostenrijk). In tweejaarlijkse bijeenkomsten⁴⁹ wordt sindsdien getracht om de eigen museale en archivalische werking te verbeteren, de banden met de academische onderwijshistorici aan te halen en vooral om belangstelling op te wekken bij lokale of centrale overheden⁵⁰. Dat laatste gebeurde slechts met matig succes, hoewel we in Vlaanderen met de stedelijke onderwijsmusea van Ieper, Gent en Antwerpen er helemaal niet slecht voorstaan⁵¹. Zaak is evenwel de dominantie van de pedagogische 'museofilie' - het begrip komt van Walter Müller - zoveel mogelijk om te buigen in daadwerkelijke interesse voor een meer kritische, pedagogische mentaliteitsgeschiedenis die, ondanks de gebeurlijke steun van de overheid, het soms blinde modernistische vooruitgangsgeloof van beleidsbureaucraten en onderwijsvernieuwers binnen de realistische perken van de dagelijkse praktijk houdt, door er bijvoorbeeld op te wijzen dat het eerst en vooral de school is die de vernieuwing hervormt⁵². Het project *Educatief Geheugen Vlaanderen*⁵³ kan ook in deze heilzaam zijn.

Noten:

¹ W. FRIJHOFF, 'Education's memory', in J. Sturm, J. Dekker, R. Aldrich & F. Simon (eds.) *Education and Cultural Transmission: Historical Studies of Continuity and Change in Families, Schooling and Youth Cultures* [=Paedagogica Historica] (Gent, 1996), p. 343 [International Journal of the History of Education. Supplementary Series, 2].

² A. MORELLI (dir.), *Les grands Mythes de l'histoire de Belgique, de Flandre et de Wallonie* (Brussel, 1995).

³ P. VAN DEN EECKHOUT & P. SCHOLLIERS, 'Social History in Belgium', XXIII. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 1997, nr. 2, p. 149.

⁴ Vgl. M. DEPAEPE, 'History of education anno 1992: 'A tale told by an idiot, full of sound and fury, signifying nothing?', XXII. *History of Education* (1993), p. 1-10; M. DEPAEPE, 'Demythologizing the Educational Past: An everlasting task for the historian of education', IX. *Historical Studies in Education* 1997, ter perse.

⁵ J. TOLLEBEEK, 'De Guldensporenslag. De cultus van 1302 en de Vlaamse strijd', in: A. Morelli (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië* (Brussel, 1996), p. 191-202; J. TOLLEBEEK, 'Een feest voor de natie. De mythe van de Guldensporenslag', in J. TOLLEBEEK, *De ekster en de kooi: Nieuwe opstellen over de geschiedschrijving* (Amsterdam, 1996), p. 164-176.

⁶ K. DE CLERCK, 'De Guldensporenslag in 19de-eeuwse leerboeken', XIX. *De Leiegouw* 1977, p. 399-412.

⁷ M. REYNEBEAU, *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 20ste eeuw* (Leuven, 1995).

⁸ Halbwachs wees erop dat er niet één collectief geheugen bestaat, net zomin als er van een volstrekt individueel geheugen sprake kan zijn. Elke herinneringsactiviteit, hoe persoonlijk ook, is afhankelijk van een gezamenlijke betekenisgeving. Toch is het onjuist om te beweren dat elke herinnering, uit welke historisch-culturele context ook, dezelfde is. Het is juist te spreken van de 'educatieve geheugens' in Vlaanderen. Vgl. M. ELCHARDUS, *Maurice Halbwachs: het collectief geheugen* (Leuven-Amersfoort, 1991).

⁹ M. DEPAEPE, *De pedagogisering achterna. Aanzet tot een genealogie van de pedagogische mentaliteit (1750-2000)* (Leuven-Amersfoort, verschijnt in 1998).

¹⁰ H. GAUS, 'Verwachtingen en problemen van de mentaliteitsgeschiedenis',

VIII. *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 1977, p. 429-430.

¹¹ M. DEPAEPE, 'My way to the new 'cultural' history of education: from 'historical pedagogy' to the history of the 'educational mentalities', in J.H. Coetzee & T.H. Smith (eds.) *International Conference on Education and Change. A Selection of papers of a conference held in september 1995 at Unisa, Pretoria* (Pretoria, 1996), p. 1-11; idem, *De pedagogisering ...*, p. 3-5.

¹² Vgl. M. DEPAEPE, *Educationalization: A key concept in understanding the basic processes in the history of Western education* [onuitgegeven lezing Anzhes-Conference, Newcastle, Australië, december 1997].

¹³ C. GORDON (ed.), *Michel Foucault. Power, Knowledge: selected interviews & other writings 1974-1977* (New York, 1980), p. 131.

¹⁴ M. FOUCAULT, *Geboorte van de kliniek. Een archeologie van de medische blik* (Nijmegen, 1986), p. 15, 19.

¹⁵ M. DEPAEPE, 'History of education anno 1992 ...', p. 1-10.

¹⁶ M. DEPAEPE, *De pedagogisering ...*

¹⁷ W. FRIJHOFF, 'Education's memory', p. 340-343.

¹⁸ Vgl. J.C. SCOTT, *Domination and the arts of resistance. Hidden transcripts* (New Haven-London, 1990).

¹⁹ M. DEPAEPE & F. SIMON, 'Is there any Place for the History of "Education" in the "History of Education"? A Plea for the History of Everyday Educational Reality in- and outside Schools', XXXI. *Paedagogica Historica* 1995, nr. 1, p. 9-16.

²⁰ W. FRIJHOFF, 'Education's memory' ..., p. 346-347.

²¹ Vgl. K. DAMS, M. DEPAEPE & F. SIMON, 'Sneaking into the school. Classroom history at work', in: M. Lawn, K. Rousmaniere & I. Grosvenor (eds.), *Silences and Images. The social history of the classroom* (New York, verschijnt in 1998).

²² M. ELCHARDUS, *Maurice Halbwachs ...*, p. 10.

²³ D. TYACK & L. CUBAN, *Tinkering toward Utopia. A Century of Public School Reform* (Cambridge-London, 1995).

²⁴ Hoewel leerboeken voornamelijk de 'intended education' tonen in plaats van de 'received education', bepalen zij toch in sterke mate de herinnering achtergelaten door onderwijs. Aangezien zij leerstof en een zeker curriculumplan bevatten, hebben leerboeken een bepalende invloed op zowel het onderwijsgedrag van leerkrachten als het leergedrag van leerlingen. Vgl. C.J.M. SUHRE, *Consumptie van schoolboeken: Produktkeuze en bijkomende*

kosten (Groningen, 1994) [=Monografieën onderwijsonderzoek 20].

²⁵ M. DE VROEDE e.a., *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogische leven in België in de 19e en 20ste eeuw: De periodieken 1817-1940* (Gent-Leuven, 1973-1987), 4 dln.

²⁶ L. MINTEN e.a., *Les statistiques de l'enseignement en Belgique. Volumes I à IV: L'enseignement primaire 1830-1992* (Bruxelles, 1991-1996), 4 vols.

²⁷ M. DE VROEDE, J. LORY, F. SIMON e.a., *Bibliografie van de geschiedenis van het voorschools, lager, normaal- en buitengewoon onderwijs in België 1774-1986* (Leuven, 1988); M. DEPAEPE, M. DE VROEDE, J. LORY, F. SIMON e.a., *Bibliografie van bronnen voor de geschiedenis van het voorschools, lager, normaal- en buitengewoon onderwijs in België 1830-1959* (Leuven, 1991).

²⁸ Dortmund Bibliotheeksystem - Leuvens Integraal Bibliotheek Systeem. Vgl. T. KAMPHUIS, *DOBIS/LIBIS: Bibliografie van het Dortmund Bibliotheeksystem (DOBIS) en het Leuvens Integraal Bibliotheek Systeem (LIBIS)* [=DIS-COM Bibliografische bijdragen], (Amsterdam, 1988), p. 4-5.

²⁹ In België werden weliswaar enkele verhandelingen geschreven over leerboeken, maar op het vlak van publicaties bleef men sterk achter. Op het terrein van de wandplaten is er haast geen verkennend onderzoek verricht, in tegenstelling tot de ons omringende landen. In Frankrijk werd door de *Service Nationale de l'Histoire de l'Education* een onderzoeks- en publicatielijnn uitgebouwd, net als in Duitsland. Vgl. bijv. W. MÜLLER, *Schulbüchzulassung: Zur geschichte und Problematik staatlicher Bevormundung von Unterricht und Erziehung*, (Kastellaun, 1976) [=Grundfragen der systematischer Pädagogik]; R. STACH & W. MÜLLER, *Schulwandbilder als Spiegel des Zeitgeistes zwischen 1880 und 1980* (Opladen, 1988) [=Forschungsberichte des Landes Nordrhein-Westfalen]; A. CHOPPIN, *Les manuels scolaires en France de 1789 a nos jours: 1. Les manuels de grec, 2. les manuels d'italien, 3. les manuels de latin, 5. les manuels d'allemand, 6. les manuels d'espagnol* (Parijs, 1987-1995); M. CLINCKSPOOR & A. CHOPPIN, *Les manuels scolaires en France: 4. textes officiels* (Parijs, 1993); W. Müller, *Euro-visionen in Schulwandbilder aus 100 Jahren* (Duisburg, 1994).

³⁰ Het is opmerkelijk hoe de meeste nederlandsstalige pedagogische encyclopedieën de betekenis van een leerboek niet in vraag stellen en gewoon ingaan op de historiek of de varianten. Enkele naslagwerken beperken zich tot erg algemene aanduidingen. We vonden o.a. de volgende definitie: (leerboek) 'Boek met teksten, opdrachten, vragen, illustraties, enz. met betrekking tot een bepaald leervak, die door de auteur, idealiter, zijn samengesteld om informatie te verschaffen op een onderwijskundig verantwoorde wijze, door rekening te

houden met het ontwikkelingsniveau, de voor-kennis, de grondslagen van het leerproces, de belangstelling e.d.' A. VAN MEERTEN, H. VAN DAELE & A.M.H.C. SCHELLEKENS, *Onderwijskundig woordenboek* (Antwerpen, 1974), p. 95.

³¹ A. CHOPPIN, *Les Manuels scolaires: Histoire et actualité* (Paris, 1992), p. 5-20 [=Pédagogies pour demain, références]. Choppin geeft daarbij ook een overzicht van de verschillende functies die een 'leerboek' kan vervullen en welke types leerboek en men daaruit kan afleiden. Vgl. A. CHOPPIN, 'Le Livre Scolaire: un objet a définir', in *Bibliographie nationale Française* (Paris, 1992), nr. 12, p. 7 e.v.

³² P. FOULQUIE, *Dictionnaire de la langue pédagogique* (Paris, 1971).

³³ A. CHOPPIN, *Les manuels scolaires en France de 1789 a nos jours: 5 Allemand* (Paris, 1993), p. 9-13, 410-413; A. CHOPPIN & D. KADA, *Emmanuelle: Banque de données informatisées sur les manuels scolaires français de la révolution a nos jours* (Paris, 1982).

³⁴ A. TIANA, *Textbooks for the teaching of religion at primary school in Spain (1808-1931)* [onuitgegeven paper, ISCHE XIX in Maynooth (Ierland), 1996].

³⁵ Auteursnaam, functie van de auteurs, naam en functie van de secundaire auteurs, titel en deelaanduidingen, algemene annotaties, uitgever en plaats van uitgave, drukker en plaats van druk, distributeur en plaats van distributie, jaar van uitgave, jaar van goedkeuring, goedkeuring, collatie en reekstitel en -nummer.

³⁶ Kwalificatie van de auteurs, kwalificatie van de secundaire auteurs, aard van de goedkeuring, prijs, oplage, kenmerken van het lezerspubliek (geslacht, positie in het onderwijs, regio, taalgroep), kwalificatie van de illustraties, schoolniveau en vakdomein.

³⁷ Vindplaats en lokale signaturen, bibliografische vermeldingen en lokale herkomstcode.

³⁸ ISCHE (*International Standing Conference for the History of Education*) is een internationale bijeenkomst van onderwijshistorici, ontstaan in 1977 mede op initiatief van M. De Vroede. Het thema van de jubileumbijeenkomst in Kortrijk wordt 'The visual and the making of the educational space', waarbij bijzondere aandacht zal uitgaan naar de geschiedenis van educatieve wandplaten, geïllustreerde leerboeken en andere visuele onderwijsmedia in de klas, in het licht van de geheugenstructuren die zij achterlieten.

³⁹ Achtereenvolgens werden grote schoolmusea opgericht in: Wenen (1872), Dresden (1873), Rome (1874), Zürich (1875), München (1875), Berlijn (1875), Donauwörth (1876), Magdeburg (1877), Budapest (1977), Amsterdam (1877),

Kopenhagen (1878), Tokio (1878), Bern (1878), Parijs (1879).

⁴⁰ G. JENSEN, *Idee, Konzeption und Nutzung von Schulmuseen* (Regensburg, 1990), p. 48-49 [=Theorie und Forschung Pädagogik].

⁴¹ R. VERHEYEN, *Het schoolmuseum ten dienste van het onderwijs en van de natuurlijke wetenschappen* (Antwerpen, 1938) [=Brochurenreeks van de Vlaamse Opvoedkundige Vereniging XI, nr. 6].

⁴² M. COULON, *Jeunesse à la dérive* (Mons, 1946), p. 68-74.

⁴³ K. DE CLERCK, B. DE GRAEVE & F. SIMON, *Historische Onderwijscollectie: Een kennismaking* (Gent, 1985), p. 7-15.

⁴⁴ Vgl. M. DEPAEPE, 'Vlaanderen moet educatief geheugen terugvinden', in: *De Standaard* (jg. 74, nr. 141, 21/05/1997), p. 12.

⁴⁵ Zetel (1978), Friedrichshafen (1981), Sulzbach-Rosenberg (1981), Aschach (1982), Bergisch Gladbach (1982), Fronau (1982), Gent (1982), Ichenhausen (1984), Folmhusen (1984), Kornwestheim (1984), Nürnberg (1985), Daxberg (1988), Worms (1989), Lohr (1989).

⁴⁶ U. NITSCH, *The past, the present and the future: an international review of the development of school museums over the last 20 years* [onuitgegeven paper, 7th International Symposium for School Museums and School History Collections in Leeds (U.K.), 1997].

⁴⁷ J. TER LINDEN, 'Überblick über die gegenwärtige europäische Schulmuseumslandschaft', *Mitteilungen & Materialien. Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum e.V.* 42 (1994), p. 19-27.

⁴⁸ In 1990 telde men in West-Duistland alleen al 100 schoolhistorische collecties. Vgl. J. PEEGE, 'Museen zeigen Schule, Erziehung, Unterricht. 100 Orte in der Bundesrepublik Deutschland ausgewählt', *Mitteilungen & Materialien. Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum e.V.* 32 (1990); W. MÜLLER, "'Vom Nutzen und Nachteil" der Schulmuseen für die Historische Pädagogik', *Mitteilungen & Materialien. Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum e.V.* 42 (1994); P. CASPARD (dir.), *Guide internationale de la recherche en histoire de l'éducation. International guide for research in the history of education* (Paris, 1995).

⁴⁹ Achtereenvolgens werden er symposia gehouden in Michelstetten (Oostenrijk, 1984), Nürnberg (Duitsland, 1986), Sulzbach-Rosenberg (Duitsland, 1988), Rotterdam (Nederland, 1990), Aurich (Duitsland, 1993), Rostock (Duitsland, 1995), Leeds (Verenigd Koninkrijk, 1997).

⁵⁰ U. KOLLOCH, *The influence of the past Symposia on the development of a museum: the view from Bergisch Gladbach* [onuitgegeven paper, 7th Interna-

tional Symposium for School Museums and School History Collections in Leeds (U.K.), 1997].

⁵¹ Het oudste en waarschijnlijk grootste onderwijsmuseum, de Historische Onderwijscollectie van de Universiteit Gent, moest echter dit jaar de deuren sluiten.

⁵² T.S. POPKEWITZ, 'Educational Sciences and the Normalization of the Teacher and Child: Some Historical Notes on Current USA Pedagogical Reforms', XXXIII. *Paedagogica Historica* 1997, nr. 2, p. 1-26.

⁵³ Het project kon van bij de aanvang op de volle steun van het Ieperse museum rekenen. Dat museum onderscheidde zich van meetaf aan door zijn wetenschappelijke aanpak van de thematische tentoonstellingen. Vgl. J. DE WILDE, M. DE VROEDE & R. BARBRY, *De school voor het leven: nieuwe stromingen in het lager onderwijs 1884-1914* (Ieper, 1993); M. DEPAEPE & R. BARBRY, *Kongo, een tweede Vaderland: De kolonie in het onderwijs en het onderwijs in de kolonie (1908-1960)* (Ieper, 1994)

Cultuur, economie en management.

Kroniek van een *lat*-relatie of van een gespannen driehoeks-verhouding ?

Of het nu gaat om de reorganisatie van de BRTN, de economische effecten van culturele organisaties op de stedelijke of gewestelijke economie, het beheer van de Vlaamse kunstencentra of de beleidsplannen en resultaatverbintenissen in het nieuwe museumbeleid : het zijn evenveel illustraties van het feit dat ook in de domeinen die traditioneel tot de culturele sector werden gerekend, de roep om de oplossing van het management of om een de *manager* - en daardoor van de economische, resultaatgerichte denktrant die daaraan ten grondslag ligt - heden ten dage volop actueel zijn (om van het idee van de directeur-*manager*, de schaalvergroting en de enveloppefinanciering in het onderwijs nog te zwijgen).

Of iedereen daar gelukkig mee is, is een andere vraag. Het moet alleszins vreemd in de oren klinken van hen die de wereld van de kunst, en bij uitbreiding die van de cultuur, gewoon zijn te identificeren met het bevoorrechte domein van het 'belangloze welbehagen', indachtig Kant's bekende en zeer invloedrijke *adagium*. Zelfs bij een breder publiek, dat als occasionele verzamelaar oren heeft naar de economische waarde van het eigen kunstbezit en gevoelig is voor spectaculaire en met veel bombarie aangekondigde veilingprijzen voor kunstwerken, lijkt toch de overtuiging te bestaan dat dergelijke excessen niets met de essentie van de cultuur te maken hebben, omdat die uiteindelijk niet in geld is uit te drukken.

De aangehaalde managementgerichte aanpak van de cultuur, kan *a fortiori* niet op de onverdeelde sympathie rekenen bij de kunstenaarsen terreinwerkers in de cultuurwereld zelf. Bij een eerdere gelegenheid, meer bepaald in het 1995-nummer van *Museumleven* (uitgegeven in 1997 door de *Vlaamse Museumvereniging*) heb ik reeds gepoogd enkele onderliggende redenen aan te duiden voor hun ongenoegen.

Vooreerst klinkt in dit soort managementoplossingen een logica mee waarin de wereld van de cultuur tegenover de wereld van economie en management wordt gesteld en er als het minst performante broertje uitkomt. De wereld van de cultuur is dan de wereld van de *not-for-profit*-sector, de intuïtieve, zachte, publieke en gesubsidieerde sector, de wereld van de '*money-spenders*' die het onderhuidse verwijt horen moet dat er dient opgekeken naar de meer performante harde sector die zich kan handhaven in de concurrentiële

omgeving van de 'vrije markt', de wereld van de cijferaars, de *professionals*, de '*money-makers*'. Soms mogen dan wel stemmen opgaan dat managers in de industrie iets kunnen opsteken van kunstenaars, het dominante principe blijft hier toch dat van de performantie, de efficiëntie.

Reeds in de jaren vijftig heeft Jacques Ellul er op haast profetische wijze gewezen op het gevaar voor de kolonisatie van het denken door de techniek en door de dwingende wet van de efficiëntie. Op het einde van zijn ambtstermijn als Vlaams minister van Cultuur moest Patrick Dewael erkennen dat het louter benaderen van het cultuurbeleid vanuit de principes van de vrije markt en van de '*survival of the fittest*' niet haalbaar of aangewezen is. En heel recent pleitte Erik Temmerman, directeur van *Kunstencentrum Vooruit* en in 1996 *not-for-profit manager* van het jaar ervoor om inefficiëntie toe te laten in de organisatie van de culturele kernactiviteiten (d.w.z. de cultuurproductie in se, zoals de theatervoorstelling, het concert of de dansproductie als zodanig) en om in een culturele organisatie de eis van een maximale managementefficiëntie te concentreren op omkaderingsactiviteiten zoals het het abonnementenbeleid of het publieksonthaal bij een voorstelling.

Een tweede bron van ongenoegen valt de situeren bij de rol van publieke overheid. Zij heeft veelal het beleidsinitiatief in de *not-for-profit* sector (al was het maar omdat het culturele privé-initiatief hier traditioneel veel minder ontwikkeld is dan in pakweg de Verenigde Staten). Talrijke besparingsrondes onder de vlag van mooie culturele principes hebben het vermoeden doen postvatten - en veronderstellingen zijn dikwijls van grotere invloed op iemands houding dan feitelijke kennis - dat het voorstaan van de overheid van de *managementaanpak* op cultureel gebied, in laatste instantie terug te voeren zijn op een besparingslogica, als eerste of voornaamste punt op een al dan niet verborgen economische agenda.

In die optiek wisselen het culturele doel en het economische middel eens te meer van plaats.

Als er al een beginsel in een *managementaanpak* is aan te wijzen, waar de cultuurwereld en het cultuurbeleid echt hun voordeel mee zouden kunnen doen, dan is het juist het omgekeerde principe : het principe van een doelgericht denken, waar de effectiviteit de plaats van de efficiëntie gaat innemen en de middelen in functie van die doestellingen fungeren. Of om het met de bekende uitspraak van *managementguru* Peter Drücker te zeggen : '*It's far more important to do the right things than to do things right*'. Gekoppeld aan een lange termijnvisie levert dit ook voor het culturele domein een broodnodig strategisch beleid op en levert het een bijdrage binnen de sector over de eigen opdracht. Op die manier kan de begroting de strategie dienen in plaats dat de begroting de strategie is.

Een tweede element waar een *management*aanpak op cultureel gebied positieve en diepergaande effecten kan sorteren dan die van de *hype* van een voorbijgaand modeverschijnsel, is dat van het klantgericht denken. Dit is wel eens de copernicaanse revolutie van de *marketing* genoemd: cultuur, culturele instellingen en cultuurbeleid staan ten dienste van burger, bezoeker of cultuurgenieter en niet omgekeerd. Ook het publiek van de volgende generaties dient hiertoe gerekend, en hun toekomstige cultuurgenoet veronderstelt meteen dat het culturele patrimonium nu met de grootste zorg dient omringd.

Moderne *marketing* richt zich op de toenemende diversificatie in het doelpubliek in plaats van op de wet van het grote getal. Niet de vraag naar een maximaal aantal bezoekers kan daarin als legitimering van een culturele activiteit of instelling gelden, maar wel het doelgericht bereik van een gediversifieerd bereik. Dit houdt meteen in dat populaire redeneringen van beleidsverantwoordelijken, zoals zij die nu het maatschappelijke belang en de intrinsieke bestaansredenen van een instelling zoals het *Oostendse Provinciale Museum voor Moderne Kunst* direct verbinden met het bezoekersaantal voor een grote tentoonstelling, de bal mis slaan en op zijn minst ver achter lopen.

Ten derde kunnen *management*technieken en het elementaire cijferwerk dat erbij te pas komt, helpen om op koers te blijven naar het gestelde doel. Cijfers kunnen de culturele en artistieke werkelijkheid niet vatten, maar opvolging van de kerncijfers over de eigen organisatie helpen wel om een elementair inzicht in de ontwikkeling van die organisatie te krijgen. Bovendien zijn ze van nut bij het ontwikkelen van een meer objectieve basis voor discussies, zowel intern en tussen de collega's, als met externe *partners* zoals een voogdijoverheid die het benaderen van een gewenst resultaat op die wijze beter kan opvolgen. Dit veronderstelt o.a. de aanvulling van de klassieke verantwoordings-boekhouding met wat professor Wim Moesen een 'doelmatigheidsboekhouding' heeft genoemd. Want als er al een kapitaal is dat goed beheerd dient te worden, dan is het zeker het sociale kapitaal datgene dat elk van ons als belastingsbetaler aanbrengt.

Met dergelijke aanpak kan economische efficiëntie in dienst staan van culturele effectiviteit. Op die wijze worden cultuur en economie verbonden door de drijfkracht van het management mogelijk opnieuw de tandem waarvan Lodewijk de Raedt eertijds het gemeenschappelijk belang voor de Vlaamse ontvoeringsstrijd aangaf.

Joost Vander Auwera

Wonder zoet voor wie haar geen geweld doet

"De Vlaamsche tale is wonder zoet voor wie heur geen geweld en doet." Aan welk geweld "de vlaamsche tale" in de tijd van Gezelle blootgesteld stond, valt niet op te maken uit de minder bekende rest van zijn gedicht, tenzij wellicht, maar dan onbedoeld, uit wat er onmiddellijk op volgt: "maar rusten laat in't herte, alwaar I ze onmondig leefde en sliep te gaar". Uit de volgende bladzijden moet blijken wat diezelfde taal honderd jaar later lijdzaam ondergaat.

Modefenomenen

De Vlaming van onze tijd acht zich in bepaalde omstandigheden, vooral in de nabijheid van een micro, verplicht om een soort van zondagse taal te spreken. Hij gebruikt dan termen, zinswendingen en beeldspraak die in zijn doorweekse praattaal nooit voorkomen. Zijn gebruik van die gelegenheidstaal, die zoals alle opschik aan mode onderhevig is, kondigt hij meestal aan met "het is zo dat...". In correct taalgebruik betekent die zinswending, zoals E. Berode ooit uitlegde, hetzelfde als wat in het gemeenzame gesprek wordt uitgedrukt met "het is daarom dat". "Het is zo dat" heeft dus *normaliter* een functie, net als het Franse *toujours est-il que*, dat een beperking of een tegenstelling inleidt. Maar in de zondagse taal dienen die woorden hoogstens om de spreker toe te staan een paar seconden langer na te denken over wat hij in het vervolg van zijn zin gaat vertellen. Een van de beoefenaars van dat soort van taal werd in februari jongstleden geïnterviewd over problemen in de primaire sector van de economie: zijn antwoord op vijf van de zes vragen die hem gesteld werden begon met "het is zo dat".

Ziehier hoe iemand de verwijten van zijn wederhelft aangaande een onverwacht late thuiskomst zou beantwoorden, als hij dat deed in die gelegenheidstaal: "Het is zo dat jij op dat vlak beter je mond zou houden, jij die na al je koffiekranjes quasi nooit op tijd klaar staat met het souper". Steeds in diezelfde taal, maar in een andere context, zou hij op de vraag van een collega: "Kon je dan echt niets anders doen?" antwoorden met: "Op zich was dat wel mogelijk, in die zin dat er, *qua* resultaten, kwalitatief betere oplossingen waren, maar het was zo dat ik de krijtlijnen moest in acht nemen die je wel kent en dat ik zou teruggefloten zijn als ik ingespeeld had naar die oplossingen toe".

"Op dat vlak" en "in die zin" klinken heel wat subtieler dan "daarover" en "want".

“Op zich” en vooral “*qua*”, “*quasi*” en “*a rato* van” klinken geleerd, al betekent “*quasi*” niet “bijna” maar “alsof” en al wordt “*a rato*” door sommigen verward met andere herinneringen aan de schooltijd en aan de Latijnse woordenschat, o.a. door een verslaggever over Sarajevo, waar op een bepaalde dag de granaten neerkwamen *a ratio* van tien per minuut. In de zondagse taal van sportlui is de term “mentaal” op dit ogenblik erg in trek: “ik zat in de put” wordt bij hen, althans voor de micro, “ik moest het mentaal laten afweten”. De woordvoerders van de geneeskundige sector gebruiken, van hun kant, graag de term “kwalitatief” om, wonder genoeg, de *hoedanigheden* van de Belgische voorzieningen inzake gezondheid te nuanceren:

“Het is zo dat de Belgische gezondheidszorg kwalitatief hoogstaand is” (*dixit* een vertegenwoordiger van de ziekenhuizen, 16.1.97); “Een beter kwalitatief systeem”, “een gezondheidssysteem dat kwalitatief tot de beste behoort” (*dixit* een vertegenwoordiger van de geneeskundige industrie, 4.2.97).

Wat de “krijtlijnen” betreft die, als men de radio en de televisie op hun woord mag geloven, zowat overal in de menselijke maatschappij en in haar nationale en internationale instellingen worden getrokken, zij bieden, samen met het “natrappen, toespelen, terugfluiten, op de man spelen, aankarten, opboksen”, samen met het “paniekvoetbal” van snel genomen politieke beslissingen, samen met “de bal” die altijd in een of ander “kamp ligt”, stof voor een aanvulling van Huizinga’s *Homo ludens*. Dat doen trouwens ook de “ludieke” paraplu’s, bezems en doodkisten van de straatbetogingen van de laatste jaren.

Diezelfde zondagse taal vervangt sinds enkele jaren een hele reeks Nederlandse voorzetsels (aan, voor, tot, naar, volgens, langs, rond) door het afschuwelijke “naar...toe”, waarvan een paar voorbeelden:

“Dat hebben we bewezen naar de regering toe en dat zullen we bewijzen naar het publiek toe”; “Naar de politieke verantwoordelijken toe vragen de ouders van de vermoorde para’s dat enz.”; “Naar onze mening toe is die berekening verkeerd”; “Laten we luisteren naar Dehaene toe”; “Het spreekrecht staat de ambtenaren echter niet toe het woord te voeren naar de media toe”. Het alledaagse “later” wordt in deze taal om de haverklap vervangen door “naar de toekomst toe”.

Heel het vorige *decennium* lang werd het bijwoord “ergens”, dat in de betekenis “in enig opzicht” een neologisme is, druk gebruikt door getormenteerde zielen en door wereldhervormers. Zeker iemand, die het eeuwige van zijn geloften met het tijdelijke verwisseld had, kreeg het zelfs klaar om dat woord in die betekenis een dertigtal keren te gebruiken in een interview van een vijftal minuten. Vermits het succes van “ergens” uiteindelijk niet meer dan

een mode was, mag men verhoppen dat de furie van “naar...toe” over een paar jaren uitgewoed zal zijn.

De taal die voor de micro wordt gedebiteerd houdt ook van opgeblazen terminologie. Nu er geen vijandelijke invasies meer te verwachten zijn, geen veldslagen of geen zeeslagen geleverd worden, zijn het de belangrijke sportwedstrijden die “*cruciaal*” worden, en een overwinning in die wedstrijden wordt als “historisch” betiteld, erg voorbarig, vermits die term normaliter slaat op feiten waarvan de geheugenis minstens enkele generaties overleefd heeft.

Aftakeling

De Nederlandse cabaretier Toon Hermans lachte jaren geleden dat er sinds Sodoma en Gomorrha nooit erger tegen het geslacht gezondigd was dan door hem in zijn Frans. Hij kon toen niet voorzien wat hem en ons in het Nederlands te wachten stond. Alhoewel de heropname van een woord als “het gerecht” tot nader order geschiedt bij middel van het betrekkelijk voornaamwoord “dat” (niet “die”), het persoonlijk voornaamwoord “het” (niet “ze”) of het bezittelijk voornaamwoord “zijn” (niet “haar”), toch hoort men dingen als:

“Het Vlaams centrum voor de integratie van migranten heeft *haar* eerste rapport uitgebracht”; “Te Tongeren werd een steuncomité opgericht voor de herstelling van de toren *die* de ontbrekende veertig miljoen wil samenbrengen”; “Het is onduidelijk of het gemeentebestuur op *haar* beslissing zal terugkeren”; “De VLD verwijt het kabinet dat *ze* al twintig maanden niet regeert”; “Het leger verkoopt *haar* uitrusting”; “Het ABVV bedoelt met *haar* acties duidelijk te maken dat...”. De Belgische premier levert met zijn idioom dag na dag tientallen voorbeelden van dat soort van fouten. Evenmin als zijn grote rivaal in de kromtaal, de gouverneur van de Nationale Bank, schijnt hij het bestaan van het betrekkelijk voornaamwoord “dat” te kennen.

Het foutieve gebruik van het bezittelijk voornaamwoord blijft trouwens niet beperkt tot het type “het gerecht en haar dwalingen”. De mannelijke zaaknaam wordt steeds vaker gevolgd door “haar”, de vrouwelijke door “zijn”: “de zaak op z’n beloop laten”, “onze eeuw met al z’n gruwelen”, “de staat en haar burgers” enz.

Daarnaast zijn er de fouten tegen wat er, na de simplificerende ijver van de opeenvolgende spellingshervormers, nog rest aan naamvallen van het persoonlijk voornaamwoord :

“Aangelegenheden die consumenten zoals U en ik aanbelangen”; “Voor hij die deze geschiedenis van nabij gevolgd heeft”

Dit zijn fouten die in de streektalen niet begaan worden. In geen enkel dialect zou men zeggen: “dat is iets dat gij en ik aangaat”. Hetzelfde geldt voor hypercorrecties in de aard van “even groot dan”, die hun oorsprong vinden in de wetenschap dat “groter als” foutief is.

Veel erger is het gebrek aan overeenkomst in getal tussen onderwerp en werkwoord, een taalfout die, ingevolge de onvoldoende scholing in redkundige ontleding, steeds vaker voorkomt. Het getal van het werkwoord wordt sinds enige tijd afhankelijk gemaakt ofwel van het vorige woord:

“De directie van het bedrijf wenst eerst na te gaan of er voldoende evenwicht in de nieuwe *voorstellen zijn* ingebouwd”; “Rome vreest dat er middelpuntvliedende krachten kunnen ontstaan die de katholieke Kerk op *termijn kan* doen uiteenspatten”; “De kans op nieuwe *onderhandelingen zijn* klein”; “Het bericht dat de verhoging van de remgelden op twee *punten zouden* worden afgezwakt”; “De tegenstrijdige verklaringen van *de kroongetuige kon* de jury niet overtuigen om de beschuldigde vrij te spreken”; “In *de hele regio heerst* zeer lage temperaturen”;

ofwel van het woord dat er met een voorzetselbepaling aan voorafgaat:

“Het VEV meent dat de bevrozing van de lonen *de onderhandelingen over een nieuw accord zouden* gemakkelijker maken”; “De Amerikaanse versoepeling van *de maatregelen tegen Noord-Korea zijn* een gevolg van enz.”; “Nieuw overleg met *de bazen van de staalindustrie zijn* nog altijd mogelijk”; “Een gebaar van goede wil dat *de onderhandelingen over de hereniging van Cyprus moeten* bevorderen”. Op dit punt staan we sinds een paar jaren zover dat wat correct geschreven werd door een opsteller, soms wordt “rechtgezet” door de nieuwslezer: “Op de conferentie van Rio zijn ook afspraken gemaakt die de ontbossing van de aarde zouden, sorry, zou moeten tegengaan”.

Tot besluit van deze nota's over kromtaal: hoe zouden de talrijke Franstaligen die, zonder haar te kennen, op de taal van de Vlamingen neerkijken, zich verkneukelen als ze die taal wouden leren en zich rekenschap konden geven van haar verloederding. Is het om bij hen alle eventuele bereidwilligheid tot het aanleren van het Nederlands te voorkomen dat we om de zoveel jaren de spelling ervan veranderen ?

Haarkloverij

Mijn bemerkingen over modedefenomenen en aftakeling betroffen de spreektaal. Het is wel zeer verwonderlijk dat, ondanks de fouten begaan in die taal en haar lamentabele zinsconstructies die hier buiten bespreking gelaten werden, de meeste taalkundigen uit het Nederlandse taalgebied zich bij voorkeur bezighouden met de schrijftaal en, in afwijking van de stelregel *de minimis non curat praetor*, bij voorkeur hun tijd besteden aan haar koppeltekens en deelttekens, haar tussenklanken en haar regels voor het afbreken. Met even weinig zin voor realisme ruzieden de Byzantijnse theologen van de 15e eeuw over het geslacht van de engelen terwijl de Turken oprukten naar Constantinopel.

Jaarlijks wordt een groot dictee van de Nederlandse taal georganiseerd, met een tekst waarvan de moeilijkheid in geen enkele andere taalkundige wedstrijd of proef haar weerga vindt, en voor een paar maanden wijdde de Standaard een bijlage van niet minder dan 16 pagina's aan koppeltekens, tussenklanken enz. Het zijn esoterische documenten, die ver uitstijgen boven het niveau van taalbeheersing van de meeste Vlamingen, welke ook hun maatschappelijke positie mag zijn. Dat niveau wordt pas volkomen duidelijk als men, zoals Verleyen dat ooit deed in Knack, de onvoorbereide antwoorden of de mondelinge interventies van een paar “bekende Vlamingen” in schrift omzet. *Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement, et les mots pour le dire arrivent aisément*, als we Boileau geloven, moeten we uit de kwaliteit van hun volzinnen besluiten dat het niet al te best gesteld is met het begripsvermogen van een goed deel van onze volksgenoten, bewindslieden en andere.

We gunnen de specialisten van de spelling graag hun pret, al treden ze te midden van de wijdverspreide kromtaal op zoals dorpsschoolmeesters die hun tijd zouden besteden aan het inhameren van de aangeblazen h en aan de correcte uitspraak van woorden als “totdat”. We wensen alleen dat ze de orthografie niet om de dertig of veertig jaren hervormen en dat ze niet blijven simplificeren. De regelmaat waarmee de hervormingen geschieden wijst op de afwezigheid van een kwaliteit die de sprekers van talen als het Engels, het Frans en het Duits wel bezitten, namelijk het respect voor eigen taal. En wat de bezorgdheid betreft om de spelling steeds eenvoudiger te maken, die zou minder groot zijn als het inzicht bestond dat de moeilijkheidsgraad van een taal in wisselwerking staat met de intelligentie van haar gebruikers. Hoe ver de vereenvoudiging ook mag gaan, ze zal nooit simpel genoeg zijn voor de *minus habens*, maar intussen draagt ze wel op haar manier bij tot de sluipende debilisering.

Prof. Emeritus Tony Reekmans

V.V.A. en Internet

Het Verbond der Vlaamse Academici heeft met de Internet-aanbieder **UNITED CALLERS** een samenwerkingsakkoord afgesloten om zijn leden aan interessante voorwaarden toegang te verlenen tot alle INTERNET-faciliteiten.

De aansluitingsprijs voor één jaar volledige dienstverlening bedraagt **6.000 bef**. Voor deze prijs krijgt u onbeperkt toegang tot alle diensten van het internet: news, mail, FTP, telnet, IRC. U ontvangt een e-mail adres, een mailbox op de mail-server (onbeperkt mailverkeer), een cd-rom met Internet Explorer of diskettes met Netscape-browser.

Op vandaag is United Callers aanwezig in de volgende telefoonzones : 02, 03, 04, 09, 010, 011, 014, 015, 016, 050, 051, 053, 054, 055, 056, 057, 058, 059, 065, 068, 069, 071, 081 en 087. Door de reorganisatie van de Belgacom-tarieven kan u altijd lokaal inbellen.

De aansluiting wordt als volgt gerealiseerd:

U stuurt of faxt volgende gegevens naar het centraal secretariaat

Mevr. Lenoir, Vlamingdam 2 - 8000 Brugge - tel/fax 050/34 57 25

Naam en volledig adres;

uw VVA-afdeling;

uw telefoonnummer.

U stort op rekening 000-0429238-13 de som van 6000 bef met vermelding:

INTERNET-VVA - uw naam

Na ontvangst van uw storting bezorgen wij u het inschrijvingsformulier dat u met de noodzakelijke informatie (gewenste software en uw computertype) rechtstreeks opstuurt naar United Callers. Zij bezorgen u uw paswoord.

Mogen wij u vragen zodra u uw aansluiting op uw computer hebt gerealiseerd dit via e-mail te melden op het secretariaat van het V.V.A. op volgende e-mail adres:

vva@unicall.be

Wij hopen met deze dienstverlening een groot electronisch netwerk te kunnen opbouwen tussen de leden van het V.V.A.

KULTUURSPREIDING

aanmoediging van jonge vorsers aan onze Vlaamse universiteiten dit is een tweede oproep

Sinds 1992 bestaat binnen het V.V.A. de kulturele instelling "V.V.A. vzw-KULTUURSPREIDING"

Deze instelling is een uitloper van de V.V.A.-prijs "Professor Walter Baron Opsomer" en wil een kapitaal samenstellen dat enerzijds de continuïteit en het doorgroeien van de V.V.A.-prijs garandeert en anderzijds ruimte vrijmaakt voor nieuwe initiatieven om onze Vlaamse universitaire te stimuleren bij hun wetenschappelijk werk.

De culturele instelling "V.V.A. vzw-KULTUURSPREIDING" is erkend door het Ministerie van Financiën en gemachtigd om -onder bepaalde voorwaarden- giften te ontvangen, die door de schenkers van hun belastbaar inkomen kunnen worden afgetrokken.

Het hoofdbestuur richt dan ook een warme oproep tot alle V.V.A.-leden om aan dit initiatief ten bate van onze jonge academici mee te werken .

Uw gift kan u overschrijven **vóór 31 december 1997** op rekeningnummer **413-0107701-88** van "V.V.A. vzw-KULTUURSPREIDING". Bij giften van ten minste 1.000 BÉF wordt u in de loop van de maand januari een wettelijk kwijtschrift bezorgd, bestemd voor uw dossier inkomstenbelastingen. Zo recupereert u als schenker tussen 30 en 60% van de gift.

Als erkentelijkheid zullen de namen van de schenkers -behoudens tegenbericht- gepubliceerd worden in ons tijdschrift VIVAT ACADEMIA.